

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך י, תשי"ט

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מקומו של אליעזר בן-יהודה בתחיית הלשון

פרשת תחיית הלשון — לכל היקפה ועומקה, דיוקה ושיפורה; וכן דרכי חידושיה — פרשה זו עוד לא נתבררה די הצורך. אכן לשון מתה לא הייתה העברית מעולם. אמנם נתמעט שלטונה על לשון הדיבור; אבל, יחד עם זה לא חדלה מלהיות לשון חיה, בכל ימי הגלות: יצירות גדולות נוצרו בלשון כל ימיה; ומחשבת הדורות באה לידי הבעה וביטוי דווקא בלשון העברית. יתר על כן, כל דור יצר לו בעברית סגנון לעצמו — והרי כל אלה סימני חיים מובהקים הם. וכה חזקה הייתה חיוניותה של הלשון העברית, שהיא אף השפיעה על לשונות שונות שדיברו היהודים בגולה — בייחוד השפיעה העברית על לשון יידיש; העברית נשתזרה ברקמת היידיש, והאצילה מרוחה המיוחדת ומריחה המבוסס. ד"ר יצחק אפשטיין ז"ל — מן הראשונים שהשמיעו את בשורת הלשון העברית מעל גלי הרדיו בקול ירושלים של תקופת המנדט — העמיק בפרשה זו; והוא הגיע לידי מסקנה ברורה וודאית, כי במחצית הראשונה של המאה ה-19 היה החינוך היהודי במזרח אירופה, ואף בתורכיה ובצפון אפריקה, מרוכז רק בלימוד התורה, הנביאים והתלמוד. במחקרו של יצחק אפשטיין, ניכרת השפעה של שיטת המחקר הסוציולוגי, והוא מבחין במידת השליטה בעברית בין שני הסינים

(בנים ובנות)! ובין המעמדות השונים. את קהל ישראל — מבחינת שליטתם בעברית — ניתן לחלק לכמה סוגים ותחומים; (א) עמי הארץ — והם לרוב מדלת העם — גם אצלם נשאר שרידים מועטים מלימוד חומש ורש"י. ואגב כך, הם נזכרים וקולטים תדיר מלים וניבים בלשון הקודש¹. (ב) יודעי תורה וספר — והם רוב מניין ובניין של העיירה בישראל במזרח אירופה, אשר הוסיפו ללמוד חומש וגמרא אף בימות החול; והם אף משתמשים לצורכי חול, בלשון העברית — בשעה שהם כותבים מכתבים ואפילו בענייני מסחר וחשבון. (ג) רבנים, דיינים, חכמים ושאר משמשים בקודש — אשר תורתם אומנתם. אלה למדו תורה הרבה, וקראו ספרים עבריים. ואף בחוגי המשכילים — נמצאו סופרים, מורי לשון, מזכירים בבתי מסחר ומנהלי חשבונות; ואנשי ציבור ופקידות אלה היו שקועים תמיד בספרות העברית, וכן בחיבור כתבים עבריים — הן לענייני קודש והן לצורכי חול.

פינה ושעה לסביבה עברית. כל איש מישראל — ובמידת-מה אף האישה — היה שוהה יום-יום באווירה עברית: יש שמתכנסים בבית הכנסת, או שבאים בשבתות לשמוע דברי תורה מפי רב או דרשן; — והרי פה, בבית המדרש ובבית הכנסת נשמעה העברית בתפילה, בקריאת התורה ובדברי חז"ל שבלימוד או בדרשה. וכן במסיבות מסוימות בביתו של כל יהודי — כמו בסעודות שבת, בחגים ומועדים ובייחוד בליל הסדר — שבהן שומעים הרבה מלים וניבים עבריים, כגון:

---

1. דוגמה לכך טוביה החולב של שלום עליכם.

שבת, קידוש, המוציא, ברכת המזון, לאלתר ולחיים; מצות,
מדור, אפיקומן ועוד ועוד.

וכמרומו למעלה, אף לשון יידיש של בית הכנסת — היתה
ספוגה יסודות עבריים מרובים: מקום קדוש, עזרת נשים, מזרח,
פרוכת, עמוד, מזחה, ספר, תורה, כתר, טלית, עטרה, ועוד ועוד;
אתרוג, פיטס, לולב, הדס וערבה. וכן נתרוחו הרבה מלים
עבריות מתחום של שמות ספרים, עניני ציבור ואישים ועוד ועוד.
פרופ' בן-ציון דינור גם הוא הדגיש עובדה זו, כי הלשון
העברית לא פסקה חיותה בכל שנות גלותה: הלשון העברית
מילאה תפקידים אמוציונאליים בחיי היחיד בישראל ותפקידים
סוציאליים בחיי הציבור היהודי: סערות-רוח ורחשי-לב, צורות-
מחשבה ודרכי-התבוננות — דמותם העברית הייתה נחלתו
המשותפת של כל אדם בישראל: אהבה ושנאה, שמחה ועצבות,
גאווה, תבונה, קורת-רוח ועגמת-נפש, נחת וצער, תקיפות, קלות-
ראש, עקשנות, יישוב-הדעת; כל אלה, עוצבו בנפש היהודי —
על כל קשת גווניהם — בדמות העברית. וגם צביונם של חיי
הכלל היה — לפי עצם מהותם — עברי: תאי-היסוד של הכלל
הישראלי — המשפחה והבית, המניין והחברה, הקהל ובית-הדין,
בית-הכנסת ובית המדרש, החדר והישיבה — היו עבריים לא רק
לפי שמותיהם וכינוייהם, אלא גם לפי כל הוויתם. ומשום כך
לא חדלה גם הספרות העברית מלהיות, במידה מסוימת, דמותה
הלשונית של הגות הציבור שלנו מדור דור.

כשבא בן-יהודה לארץ — בראשית שנת תרמ"ב —
וירד מן הספינה ביפו, ואחר כך נסע בעגלה מיפו לירושלים;
דיבר אתו העגלון — שהיה תלמיד בית ספר החקלאי, מקוה-

ישראל¹ בלשון העברית. בארץ־ישראל הייתה במידת־מה מסורת
חיה מדורי דורות לדיבור עברי. פה נפגשו שבטי ישראל מארצות
גולה רחוקות ודיברו ביניהם עברית. כאן שוחחו, ופלפלו בדברי
תורה — בעברית. בירושלים, נתוועדו ועדים ונתכנסו מועצות —
ולשון החיבור והדיבור ביניהם, הייתה לפעמים הלשון העברית.
היו יהודים חרדים ויראים, שהקפידו לדבר בשבת בלשון הקודש.
והיו „מקובלים“ שאף בימות החול לא דיברו בשום לשון אחרת.
בארץ־ישראל נשמעו דרשות בעברית; ואף חוברו קינות על מת
בלשון העברית. בארץ ישראל היה הדיבור העברי קשור —
כבר בדורות קדומים — במיזוג שבטי ישראל לעם אחד.

מה היה אפוא חידושו, ומהו מקומו של אליעזר בן־יהודה
בתחיית הלשון העברית? חידושו היה קודם כול בזה, שהוא
דרש, כי ידברו עברית כל שדרות העם: אנשים ונשים וטף; בן־
יהודה דרש, כי ידברו עברית בקביעות ובכל המקומות: בבית,
בשוק, בבית־הספר, באספות ובישיבות — בקיצור, בכל מקום
שמזדמנים אנשים או ציבור — עליהם לדבר אך ורק בלשון
העברית. וגם זאת: הוא ראה בדיבור העברי תכלית מדינית
מסדרגה ראשונה: בשבילו הייתה שאלת הדיבור העברי — מה
שהייתה מלחמת הלשונות במלכות אוסטריה־הונגריה לפני
מלחמת העולם הראשונה ומה שהייתה מלחמת הפולנים ברוסיה
הצארית; הדיבור העברי היה חשוב לו, כדיבור הלשון האירית
באירלנד². הוא ראה בתחיית הדיבור העברי עניין מדיני גדול,
שעל ידו תגיע האומה לחירותה המדינית בארצה. ולאותו אידיאל

---

2. אלא שתחיית האירית לא הצליחה, ואילו תחיית העברית הצליחה.

נשגב נלחם מיום בואו לארץ ועד תקופת המנדט, כאשר זכה —
לאחר השתדלות, בשנת תרע"ט, יחד עם מ' אוסישקין אצל הנציב
העליון הרברט סמואל — להכרת העברית, כאחת הלשונות
הרשמיות בארץ ישראל בשנת תרפ"א.

זאת ועוד אחרת. בן־יהודה היה מן המחדשים הגדולים
של הלשון העברית החיה והמדוברת. הוא חידש מלים עבריות,
הרבה, שנבלעו ברקמת הדיבור החי, כגון: טרי, ורוד, סגול,
ראי־נוע — אבי המלה "קולנוע" בימינו — רכבת, נגרייה,
מכונית, עצמאות, גמיש, אָדיש ועוד ועוד. בייחוד תבע להחליף
צירופים של שתי מלים לדבר אחד לחידושים של מלה אחת.
ולדבר זה נודעת חשיבות יתרה בלשון חיה ומדוברת; שהרי
דיבור חי דורש קיצור ובהירות, ואין קיצור ובהירות כשאנו
משתמשים בשתי מלים, ולפעמים אפילו בשלוש מלים — כדי
לציין דבר, עצם או מושג פשוט. וגם זאת: מלה אחת לענין
אחד נוחה לשימוש וקלה לנטיות הדקדוק ולהוספת אותיות
השימוש. מלה אחת לענין אחד נקלטת בקלות בזיכרון, בייחוד
אם השורש בולט וניכר. ולשם הדגמה נביא כאן תחילה צירופי
מלים לענין אחד, ואחרי זה מלים יחידות לאותו דבר, וניזכח,
כמה זו הדרך השנייה — הדרך של מלה אחת לענין אחד —
טובה ורצויה ללשון דיבור חי. במקום הצירוף "בתי־עניים"
חידש בן־יהודה את המלה האחת משקפיים; במקום צמד המלים
"בתי־ידיים" נתחדש שרוולים; במקום הצירוף "מורה־שעות"
הרי לכם שעון, ובמקום הניב בעל שלוש המלים "עמידה ברשות
עצמה" נתחדש בבית מדרשו של בן־יהודה עצמאות. במקום הניב
בעל ארבע המלים "מקהלת נוגנים בכלי־שיר" הרי תזמורת;

במקום "מכתב עיתי" היום עיתון; ובמקום צירוף כפול שלושה "מכתב עיתי לירחים" הנהיג בן-יהודה ירחון; במקום "ספר מלים" הרי לכם מלה אחת מילון (דוגמאות רבות נוספות ראה במאמרו של ד' פרסקי, "לשוננו לעם" פ"ז, עמ' 133).

בסיכום ניתן לומר: בן-יהודה, היה הראשון שהגה את הרעיון להשליט את הלשון העברית בכל התחומים, לשם תכלית מדינית; והוא גם נרתם בעצמו לחדש מלים עבריות נחוצות ולעבודה ענקית של יצירת מילון עברי שלם לכל תקופת הלשון, שנסתיים בימינו אלה, בימי חנוכה תשי"ט.

אברהם יעקב ברור

מ פ ר ן

לברורו של מונח גיאוגרפי

"מפרץ אילת" או "לשון-ים עקבה"? במפות של אומות העולם נקראת ההסתעפות הצפונית-המזרחית של ים-סוף ("הים האדום" בלשונותיהן) החודרת בין חצי-האי סיני למדין העתיקה (בקצה הצפוני-מערבי של ערב הסעודית) ומגיעה לחוף מדינת ישראל וממלכת הירדן בקצה הדרומי של עמק הערבה בשם הגולף של עקבה (Gulf of Aqaba), ובערבית חליג' עקבה. אנו קוראים לסעיף-ים זה מפרץ-אילת, מאז החילוננו ללמד ידיעת א"י בעברית, כלומר מראשית המאה העשרים. נשאלה שאלה מפי בלשן, האין עלינו להסתגל לנוהג הבין-לאומי ולקרוא לימנו הדרומי הזה "לשון-ים עקבה", כי גם המונח מפרץ ל"גולף"